UDK: 327(497.1:73)"198"
Prethodno priopćenje
Primljeno: 30. 11. 2025.
Prihvaćeno: 26. 3. 2026.
DOI: https://doi.org/10.22586/csp.v58i1.39657

O jugoslavensko-američkim odnosima tijekom 1980-ih *

NIKICA BARIĆ
Hrvatski institut za povijest
Zagreb, Hrvatska
nbaric@isp.hr

Na temelju dokumenata jugoslavenskih saveznih vlasti, odnosno Saveznoga sekretarijata za vanjske poslove i određenih drugih izvora, u ovom su prilogu prikazani osnovni elementi odnosa Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije sa Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 1980-ih. Riječ je o razdoblju nakon smrti jugoslavenskoga predsjednika Josipa Broza Tita i do 1990. godine, kad su u jugoslavenskim republikama održani višestranački izbori. U članku je dana kronologija tih odnosa i glavna pitanja koja su tada postojala između tih dviju država.

Ključne riječi: Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija; Sjedinjene Američke Države; Jimmy Carter; Ronald Reagan; George W. H. Bush

Uvod

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) bila je u razdoblju nakon smrti predsjednika Josipa Broza Tita u svibnju 1980. suočena s rastućim ekonomskim problemima, među kojima je bio i onaj velikoga vanjskog zaduženja. U političkom smislu ozbiljan se problem pojavio 1981., kad su izbili neredi Albanaca na Kosovu sa zahtjevom da ta pokrajina Srbije dobije položaj republike.

Kad je riječ o vanjskoj politici, SFRJ je bila istaknuta članica Pokreta nesvrstanih zemalja (PNZ). Predsjednik Tito bio je jedan od osnivača toga pokreta koji je okupljao zemlje izvan blokova, znatnim dijelom afričke i azijske, koje su svoju nezavisnost ostvarile u procesima dekolonizacije, odnosno borbom svojih oslobodilačkih pokreta. U okolnostima blokovske podjele i sučeljavanja Sjedinjenih Američkih Država (SAD) i Sovjetskoga Saveza, nesvrstane zemlje u određenim su slučajevima imale utjecaj na opću sliku tadašnjih međunarodnih odnosa.[1]

* Ovo istraživanje provedeno je u sklopu projekta *Političko ozračje i represija u Hrvatskoj i Jugoslaviji od 1941. do 1995. – selektivna sjećanja i interpretacije*, koji financira Europska unija programom NextGenerationEU, broj projekta 380-01-02-23-44.

[1] Opširnije o Nesvrstanima početkom 1980-ih vidi: ČAVOŠKI, „I posle Tita… niko", 233-256.

Od 1945. do početka 1980-ih odnosi SAD-a i Jugoslavije prošli su različite promjene. Nakon raskola Beograda i Moskve 1948. godine Jugoslavija je za Washington postala važna kao zemlja koja se uspjela odvojiti od komunističkoga bloka predvođenog Sovjetskim Savezom, zbog čega su Amerikanci bili spremni pomoći Jugoslavenima.[2] Predsjednik Tito posjetio je SAD četiri puta (1960., 1963., 1971., 1978.). Predsjednik Richard Nixon posjetio je Jugoslaviju 1970., a predsjednik Gerald Ford 1975. godine.[3]

Odnosi od 1980. do 1983. godine

U Washingtonu su tijekom 1970-ih razmatrali što će se u Jugoslaviji događati nakon smrti predsjednika Tita i kakve će to posljedice imati na šire međunarodne odnose.[4] Američki predsjednik Carter, koji nije prisustvovao Titovu pogrebu u svibnju 1980., posjetio je Jugoslaviju nedugo kasnije, krajem lipnja iste godine.[5] Nesumnjivo je Carter tim posjetom težio pokazati da Washington računa na Jugoslaviju poslije Tita u trenutku napetosti koje su uslijedile neposredno nakon sovjetske intervencije u Afganistanu. Tako je Carter u svojoj izjavi, izražavajući poštovanje prema predsjedniku Titu, rekao da Jugoslavija vodi politiku „autentičnog nesvrstavanja", a ta politika dobiva novi značaj u trenutnim okolnostima, kad su ugrožena načela jednakosti, nemiješanja i teritorijalne nepovredivosti zemalja.[6] Carter je to jasno izrazio i u pismenoj izjavi objavljenoj neposredno prije nego što je otputovao iz Beograda. U njoj je navedeno da je u slučaju Afganistana došlo do teške povrede suvereniteta jedne nesvrstane zemlje. Iako SAD i Jugoslavija imaju „različite uloge", obje su države vjerne očuvanju načela poštovanja nezavisnosti, suvereniteta, politike nemiješanja i miroljubivoga rješavanja sporova, što su i načela na kojima se temelji Organizacija Ujedinjenih naroda (UN).[7]

Nekoliko mjeseci nakon posjeta Jugoslaviji, Carter je u studenom 1980. na predsjedničkim izborima izgubio od Ronalda Reagana. Carter je bio demokrat, a Reagan republikanac. Politika novoga američkog predsjednika razlikovala se od one njegova prethodnika. Reagan je poveo politiku suzbijanja utjecaja Sovjetskoga Saveza, a pokrenuo je i nove projekte naoružavanja da bi Amerika ostvarila nadmoć nad Sovjetima.[8]

---

[2] Opširno o američko-jugoslavenskim odnosima od 1945. do 1980. vidi: BEKIĆ, *Jugoslavija u hladnom ratu*; BOGETIĆ, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-1971*; BOGETIĆ, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*.

[3] Maroje MIHOVILOVIĆ, „Dobri odnosi na solidnim načelima", *Vjesnik* (Zagreb), 24. 6. 1980., 2.

[4] BOGETIĆ, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, 17. Također vidi: BATOVIĆ, KASALO, „Britanski i američki izvori o smrti Josipa Broza Tita", 14, 16, 18-19.

[5] „Čvrst i postojan temelj odnosa", *Vjesnik*, 25. 6. 1980., 1, 3.

[6] „Izjava Cartera", *Vjesnik*, 25. 6. 1980., 1.

[7] „Otputovao Carter", *Vjesnik*, 26. 6. 1980., 1.

[8] WESTAD, *Povijest Hladnog rata*, 493-508.

Nova američka administracija nastavila je održavati kontakte s Jugoslavijom na visokoj razini. Tako je u rujnu 1981. Jugoslaviju posjetio državni tajnik Alexander Haig. Njemu je domaćin bio savezni sekretar za vanjske poslove Josip Vrhovec, a primio ga je i Sergej Kraigher, predsjednik Predsjedništva SFRJ.[9]

U listopadu 1981. u Cancúnu u Meksiku održan je sastanak na vrhu predstavnika razvijenih zemalja sjevera i nerazvijenih zemalja juga. Tom prilikom predsjednik Reagan razgovarao je s Kraigherom.[10] Savezni sekretar za vanjske poslove Lazar Mojsov sastao se tijekom zasjedanja Opće skupštine UN-a u New Yorku u lipnju 1982. s državnim tajnikom Haigom, a u listopadu iste godine, ponovno tijekom zasjedanja Opće skupštine, i s državnim tajnikom Georgeom Shultzom. U prosincu 1982. Jugoslaviju je posjetio američki tajnik za obranu Caspar Weinberger. U siječnju 1983. Jugoslaviju su posjetili Lawrence Eagleburger, podtajnik za politička pitanja u State Departmentu, i delegacija američkih kongresmena.[11]

Osim toga, tijekom prve dvije godine Reaganove administracije Beograd je s Washingtonom razmijenio pet poruka na najvišoj razini. Poruke su se odnosile na pitanje Namibije, stanje na Bliskom istoku, kao i na američku financijsku potporu jugoslavenskim mjerama ekonomske stabilizacije.[12]

U ožujku 1983. Savezni sekretarijat za vanjske poslove (SSVP) ocijenio je da SAD odnose s Jugoslavijom sagledava kroz njezin geostrateški položaj. U zapadnim krugovima postojalo je mišljenje da se težište eventualnoga napada snaga Varšavskoga ugovora iz srednje Europe može premjestiti prema Sredozemlju, čime bi to područje postalo središte blokovskoga sučeljavanja. Također su na Sredozemlju postojali izvori nestabilnosti, poput napetosti između Grčke i Turske i krize na Bliskom istoku. Zato je Jugoslavija bila važna Amerikancima. Osim toga, oni su držali da bi ugrožavanje Jugoslavije imalo negativne posljedice na susjedne države (Austrija, Grčka, Italija).[13]

Unatoč „ideološkoj isključivosti i antikomunizmu" predsjednika Reagana, kod njega je, prema mišljenju SSVP-a, prevladalo pragmatično stajalište potpore Jugoslaviji kao brani širenju sovjetskoga utjecaja. Ipak je tijekom prve dvije godine Reaganova mandata intenzitet odnosa s Jugoslavijom bio smanjen u usporedbi s razdobljem predsjednika Cartera. Nakon toga je, kako je ocijenio SSVP, obostrano osnažen interes za dijalog, pri čemu su na američki interes za kontakte s Beogradom utjecale informacije o obnovljenom sovjetskom pritisku na Jugoslaviju.[14]

---

[9] „Kraigher primio Haiga / Razgovori Vrhovec – Haig", *Vjesnik*, 13. 9. 1981., 1-2.

[10] „Razgovori Kraigher – Reagan", *Vjesnik*, 23. 10. 1981., 1.

[11] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Informacija o mestu i ulozi SAD u svetu i odnosima SFRJ – SAD, Beograd, 1983. 03. 31., Strogo poverljivo.

[12] *Isto*.

[13] *Isto*.

[14] *Isto*.

Tako je zaključak SSVP-a bio da destabilizacija Jugoslavije nije u interesu Washingtona bez obzira na američka neslaganja s njezinim unutarnjim razvojem ili činjenicom da je jugoslavenska politika nesvrstanosti po nekim pitanjima u neskladu s američkom politikom. Uostalom, američki su predstavnici u svojim izjavama pružali potporu nezavisnosti, jedinstvu i teritorijalnom integritetu Jugoslavije. U SSVP-u je zaključeno da jugoslavenskoj strani odgovara da Amerikanci što manje daju takve izjave jer su one mogle ostaviti dojam o nestabilnosti Jugoslavije. SSVP je također primijetio da su te američke izjave dopunjene „diskretnim" izražavanjem spremnosti da SAD, u slučaju izravnoga sovjetskog pritiska na Jugoslaviju, na djelu pokaže spremnost pružiti joj pomoć. Primjerice, državni tajnik Shultz u listopadu 1982. izjavio je da će SAD prihvatiti „izazov" ako netko pokuša stati na put američkim partnerskim odnosima s Jugoslavijom.[15]

Sadržajno slična bila je i informacija SSVP-a iz kolovoza 1983., u kojoj je ponovljeno da za američku politiku Jugoslavija ima trajnu stratešku važnost kao jedan od ključnih faktora ravnoteže snaga u Europi, odnosno ona Jugoslaviju smatra „pouzdanom branom" širenju sovjetskoga utjecaja. Također je SSVP ocijenio da je na američkoj strani nestala zabrinutost što će se dogoditi s Jugoslavijom nakon smrti predsjednika Tita, što ipak nije značilo da stanje u njoj smatraju povoljnim:

> „Ranije prisutna američka strahovanja i neizvesnost vezana za period posle smrti predsednika Tita su najvećim delom potisnuta. Unutrašnji razvoj u Jugoslaviji se u osnovi ocenjuje stabilnim. Događaji na Kosovu posmatraju se kao dugoročan problem. Polazna je međutim, pretpostavka da je ukupna politička situacija naše zemlje delikatna, posebno u slučaju daljeg zaoštravanja u Evropi. Takođe, da je oslabio uticaj Jugoslavije na međunarodnom planu. Ekonomske teškoće ocenjuju se složenim i trajnijeg karaktera. Prisutan je izvestan skepticizam u pogledu načina i efikasnosti rešavanja ekonomskih problema kod nas."[16]

Pritom su Amerikanci sumnjali da društveno-politički sistem u Jugoslaviji, kao i odnosi unutar federacije, omogućavaju rješavanje postojećih problema, posebno ekonomskih. Dakle, procjenjivali su da Jugoslavija nije u stanju donijeti odluke od općega značenja, kao što nije u stanju reorganizirati svoj privredni sistem. Amerikanci su ozbiljan problem vidjeli u suprotstavljenim interesima jugoslavenskih republika, posebno na području ekonomije i investicija.[17]

---

[15] *Isto.*

[16] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Uprava za Severnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland, Str. pov. br. 429874, Informacija o SAD i jugoslovensko-američkim odnosima, Beograd, 22. avgusta 1983., Strogo poverljivo.

[17] *Isto.*

Posjet američkoga potpredsjednika Georgea Busha Jugoslaviji (rujan 1983.)

Američki potpredsjednik George Bush boravio je od 16. do 18. rujna 1983. u službenom posjetu Jugoslaviji, gdje mu je domaćin bio Vidoje Žarković, potpredsjednik Predsjedništva Jugoslavije. Tijekom posjeta Bush je razgovarao s Mikom Špiljakom, predsjednikom Predsjedništva SFRJ, Milkom Planinc, predsjednicom Saveznoga izvršnog vijeća, i saveznim sekretarom za vanjske poslove Lazarom Mojsovom.[18]

Bio je to dotad najviši službeni kontakt Reaganove administracije s Jugoslavijom. Jugoslavenska strana bila je iznimno zadovoljna tim posjetom. Procjenjivala je da je Bush pokazao uvažavanje prema Jugoslaviji zbog širih američkih interesa, primjerice zbog uloge Jugoslavije u Pokretu nesvrstanih, kao i približavanja zasjedanja Opće skupštine UN-a, jer su Amerikanci očekivali da će Jugoslavija tamo igrati aktivnu ulogu. Tako SAD, u kontekstu svojega nadmetanja sa Sovjetskim Savezom, Jugoslaviji daje „izuzetno veliki značaj", odnosno Bushov posjet pokazao je da Jugoslavija svoj nezavisan i nesvrstan položaj može razvijati u suradnji s SAD-om, pri čemu se ne dovodi u pitanje njezin odnos s ostalim velikim silama.[19]

Posjet predsjednika Predsjedništva SFRJ Mike Špiljaka SAD-u (veljača 1984.)

Tijekom posjeta Jugoslaviji potpredsjednik Bush uručio je domaćinima pismeni poziv predsjednika Reagana da predsjednik Predsjedništva SFRJ Mika Špiljak posjeti Washington. Nakon toga poziva u Beogradu su počeli pripremati posjet, do kojega je trebalo doći početkom 1984. godine. U SSVP-u su ocijenili da će se taj posjet dogoditi u trenutku kad pojedini „inostrani krugovi", posebno oni na Zapadu, stanje u Jugoslaviji ocjenjuju složenim, a njezine privredne probleme „veoma kompleksnim i teškim".[20]

Špiljak je u posjetu Sjedinjenim Državama boravio početkom veljače 1984., gdje su ga, osim predsjednika Reagana, primili i potpredsjednik Bush i drugi članovi administracije, a primljen je i u Predstavničkom domu Kongresa. Tijekom posjeta „najveća pažnja" posvećena je pitanjima ekonomske suradnje. Jugoslavenska strana tražila je da SAD nastavi i proširi okvir prefe-

[18] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezno izvršno veće, Generalni sekretarijat, 38-3, Br. str. pov. 552/83, 19. X. 1983. godine, Beograd, Izveštaj o zvaničnoj poseti potpredsednika Sjedinjenih Američkih Država Džordža Buša Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji od 16. do 18. septembra 1983. g.

[19] *Isto*.

[20] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-3803, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 449995, Platforma za zvaničnu posetu predsednika Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Mike Špiljaka Sjedinjenim Američkim Državama od 31. januara do 4. februara 1984. god., Beograd, 27. 12. 1983. godine.

rencijalnoga, odnosno bescarinskoga uvoza jugoslavenskih proizvoda, čemu su Amerikanci bili spremni izaći ususret. Jugoslaveni su tijekom razgovora upoznali Amerikance sa „suštinom" Dugoročnoga programa ekonomske stabilizacije koji se provodio u Jugoslaviji te izrazili očekivanje da će SAD pružiti Jugoslaviji pomoć kad je riječ o financijskim pitanjima. Objasnili su probleme u odnosima s Međunarodnim monetarnim fondom (MMF), pri čemu su istaknuli da ne mogu prihvatiti one uvjete MMF-a koji predstavljaju upletanje u unutarnja pitanja Jugoslavije.[21]

SSVP je ocijenio da je Špiljakov posjet ojačao međunarodni položaj Jugoslavije. Također je ocijenjeno da je američkoj strani bilo u interesu da taj posjet bude uspješan zbog unutarnjih potreba, odnosno približavanja novih predsjedničkih izbora, ali i u sklopu trenutnih američko-sovjetskih odnosa.[22] I u jednoj javnoj analizi posjet Špiljaka ocijenjen je uspješnim, tj. tijekom toga posjeta jugoslavenska strana „nije tražila nikakvu pomoć", nego je, kao „ravnopravni partner", iznijela stajališta o unapređenju ekonomske suradnje s Amerikom.[23]

Manje je optimizma bilo u raspravi vođenoj na zajedničkoj sjednici Predsjedništva Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije i Predsjedništva SFRJ održanoj 23. veljače 1984. Tada je ocijenjeno da je Špiljakov posjet pokazao koji su američki interesi kad je riječ o Jugoslaviji. Američka potpora nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije u funkciji je potrebe NATO-a da Sovjetski Savez ne ovlada tim prostorom. Američka je strategija da Jugoslavija bude ovisna o Zapadu. Izvršen je prodor zapadne, monetarističke politike i kreditnih odnosa u Jugoslaviju, što remeti i slabi socijalističke društvene odnose, jugoslavensku ekonomiju i politiku. I Amerikanci i Sovjeti teže „paternalističkim ponašanjem" svesti odnose s Jugoslavijom na bilateralno pitanje, potiskujući globalnu aktivnost i ulogu Jugoslavije.[24]

Na istoj je sjednici također spomenuto da još prije godinu dana u Americi nisu bile prisutne ocjene o Jugoslaviji kao „potencijalnom kriznom žarištu", ali se trenutno i one pojavljuju. Njihovim plasiranjem teži se prenaglasiti poteškoće u Jugoslaviji i neutralizirati njezin međunarodni utjecaj, posebno u Pokretu nesvrstanih zemalja. U raspravi je spomenuto i da unutarnji problemi, ekonomski i međunacionalni, slabe međunarodni položaj Jugoslavije,

[21] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-3803, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, IV uprava, 09. februar 1984. god., Informacija o poseti predsednika Predsedništva SFRJ Mike Špiljaka Sjedinjenim Američkim Državama od 1. do 4. februara 1984. godine.

[22] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, [Savezni sekretarijat za inostrane poslove,] Uprava za Sev.[ernu] Ameriku, Australiju i Novi Zeland, 10. februar 1984. godine. Odnosi SFRJ – SAD u svetlu posete predsednika Predsedništva SFRJ M. Špiljaka Vašingtonu.

[23] JAZIĆ, „Jugoslovensko-američki odnosi", 8.

[24] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-3803, Sektor za međunarodnu saradnju Predsedništva CK SKJ i Služba Predsedništva SFRJ za pitanja spoljne politike i međunarodnih odnosa, Beograd, 28. februara 1984. godine, Rezime rasprave o prvoj tački dnevnog reda na zajedničkoj sednici Predsjedništva Centralnog komiteta SKJ i Predsedništva SFRJ 23. februara 1984., Državna tajna.

odnosno ocijenjeno je da je Jugoslavija postala financijski ovisna o Zapadu, a u sirovinskom pogledu, kao i u pogledu izvoza svojih proizvoda, ovisna je o Istoku.[25]

„Negativni elementi" u odnosu SAD-a prema Jugoslaviji tijekom 1984. i 1985. godine

Sredinom 1980-ih u više slučajeva došlo je do zaoštravanja odnosa između Beograda i Washingtona.

U Beogradu je 1984. uhićena skupina opozicionara, od kojih su neki izvedeni pred sud. Riječ je o tzv. Procesu šestorici.[26] Taj i slični slučajevi u kojima su jugoslavenske vlasti progonile opoziciju izazvali su, primijetit će SSVP, reagiranje „najširih američkih struktura", State Departmenta i Ambasade SAD-a u Beogradu, kao i američkoga Kongresa i nevladinih organizacija, odnosno organizacija za ljudska prava. Iz State Departmenta poručili su jugoslavenskom ambasadoru u Washingtonu da američke nevladine organizacije vrše velik pritisak na administraciju zbog političkih suđenja u Jugoslaviji. U redovitom godišnjem izvještaju američkoga Kongresa o ljudskim pravima podnesenom 1985. ocijenjeno je da je stanje tih prava u Jugoslaviji pogoršano s obzirom na represiju koju jugoslavenske vlasti provode zbog „verbalnog delikta". Zato je Jugoslavija, kao i prethodnih godina, u tom izvještaju svrstana u kategoriju djelomično slobodnih zemalja.[27]

Također su Amerikanci više puta prenijeli jugoslavenskoj strani da je Washington nezadovoljan time što Jugoslavija u određenim prilikama nastupa protiv SAD-a. Pritom se mislilo na to da Jugoslavija u Općoj skupštini UN-a, zajedno s „radikalnim" nesvrstanim zemljama, glasa za osudu američke politike. Amerikanci su zaključivali da Jugoslavija time napušta „autentičnu nesvrstanost", upozoravajući da će Washington zato biti prisiljen preispitati politiku prema Beogradu.[28]

U vezi s navedenim problemima SSVP je u svibnju 1985. ocijenio da su se nastojanja SAD-a da ostvari globalnu dominaciju te jačanje konzervativnih snaga u toj zemlji morali odraziti i na njezin odnos prema Jugoslaviji. Tako su Amerikanci deklarativno opredijeljeni za dobre odnose s Beogradom, ali je to u raskoraku s postupanjem „operativno-izvršnih struktura" Reaganove administracije. To je došlo do izražaja u američkom „restriktivnom prilazu" jugoslavenskom zahtjevu za refinanciranje njezina vanjskoga duga, u američ-

[25] *Isto*.

[26] CVETKOVIĆ, „'Proces šestorici': početak kraja ideološkog progona", 242-256.

[27] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. br.: 424117, Negativni elementi u ponašanju SAD prema Jugoslaviji u periodu april 1984. – april 1985. – faktografija, Beograd, 10. maj 1985. godine.

[28] *Isto*.

kom „zaoštravanju" na području ljudskih prava, kao i nastojanjima SAD-a da utječe na držanje Jugoslavije u UN-u i Pokretu nesvrstanih zemalja.[29]

Analizirajući navedene probleme, SSVP se vratio u prošlost. Ocijenjeno je da su tijekom 1970-ih stvoreni uvjeti za intenzivnu suradnju Beograda i Washingtona. „Nova" kvaliteta tih odnosa ostvarena je na sastanku Tita i Cartera održanom 1978., na kojem je zaključeno da razlike u političkim sistemima i stajalištima prema međunarodnim pitanjima ne trebaju biti smetnja suradnji.[30] Također je SSVP ocijenio da je za odnos Amerikanaca prema Jugoslaviji važnu ulogu imalo držanje predsjednika Tita na VI. konferenciji nesvrstanih zemalja 1979. u Havani, kad se uspio suprotstaviti težnji kubanskoga vođe Fidela Castra da Pokret nesvrstanih veže uz sovjetski blok.[31] U vezi s time SSVP je naveo:

> „SAD, kao i druge vodeće zemlje Zapada, dale su poseban značaj raspletu i ishodu u okviru PNZ koji je na VI samitu nesvrstanih u Havani rezultirao punom afirmacijom jugoslovenske i naročito, Titove konstruktivne uloge. Od tada se Jugoslavija potpuno uvažava, ali se istovremeno teži da se ona obaveže na odbranu tzv. izvornih principa nesvrstavanja, koji se, po shvatanju SAD i Zapada, svode pre svega na distancu prema SSSR-u."[32]

Nakon što je Reagan izabran za predsjednika, njegova administracija, unatoč „ideološkoj isključivosti i konzervativizmu", ipak je nastavila s prethodnom politikom prema Jugoslaviji. Tako se s američke strane Jugoslavenima ukazivalo na to da antikomunizam u američkoj politici služi konfrontaciji sa Sovjetskim Savezom te se ne odnosi na komunističke sisteme u zemljama kao što su Kina i Jugoslavija. Usprkos navedenom, od sredine 1984. do sredine 1985. pojavili su se prethodno opisani „poremećaji". I pored toga u SSVP-u su ponovno istaknuli ono što su smatrali ključnim – u nadmetanju SAD-a sa Sovjetskim Savezom geopolitički položaj čini Jugoslaviju za Amerikance ključnim faktorom ravnoteže snaga u Europi i na Sredozemlju, odnosno preprekom prodoru sovjetskoga utjecaja na Sredozemlje.[33]

U studenom 1985. SSVP je u jednoj informaciji upozorio na to zašto Amerikanci ne gledaju s optimizmom na stanje u Jugoslaviji. Navedeno je da oni u svojim internim analizama ocjenjuju da je Jugoslavija nakon Titove smrti suočena s teškim ekonomskim problemima, poremećajem međunacionalnih odnosa, pojavom novih disidenata, opadanjem efikasnosti sistema, porastom sukoba i slabljenjem jedinstva u vodstvu Saveza komunista Jugoslavije. Kad je riječ o pitanju kako će se razvijati stanje u Jugoslaviji, američke analize uglav-

[29] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Odnosi SFRJ – SAD (razvoj u poslednjih godinu dana), Beograd, 10. maja 1985. godine, Strogo poverljivo. Ovaj dokument nije cjelovito sačuvan.

[30] *Isto*.

[31] ČAVOŠKI, „Kom se privoleti bloku", 301-331.

[32] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Odnosi SFRJ – SAD (razvoj u poslednjih godinu dana), Beograd, 10. maja 1985. godine, Strogo poverljivo. Ovaj dokument nije cjelovito sačuvan.

[33] *Isto*.

nom se oslanjaju na, kako je ocijenjeno u SSVP-u, pretpostavke „koje nam se već duže vremena serviraju sa Zapada". U tim analizama procjenjivalo se da kriza ne ugrožava opstanak Jugoslavije, ali se ona nalazi na raskršću između „nazadovanja i reforme", odnosno pitanje je hoće li izabrati „konzervativno" ili „liberalno" rješenje za svoje probleme. To će rješenje ovisiti o odnosu snaga u političkom rukovodstvu, a ne o društveno-ekonomskim uvjetima koji vladaju u Jugoslaviji.[34]

Posjet predsjednice Saveznoga izvršnog vijeća Milke Planinc SAD-u (svibanj 1985.)

Predsjednica Saveznoga izvršnog vijeća Milka Planinc trebala je krajem svibnja 1985., na poziv predsjednika Reagana, posjetiti SAD. Osim s Reaganom, trebala se sastati i s drugim visokim predstavnicima američke administracije, kao i s vodećim osobama Međunarodne banke za obnovu i razvoj i MMF-a.[35]

U materijalima za pripremu toga posjeta Jugoslaveni su ocijenili da je strateški interes potaknuti veće razumijevanje SAD-a za jugoslavenske „probleme i stavove" i potisnuti negativne tendencije američke politike prema Jugoslaviji. Pritom je ocijenjeno da u trenutnoj situaciji, kad Amerika vodi ofenzivnu vanjsku politiku, ona ima interes za dijalog s Jugoslavijom, čiju „istinsku nesvrstanost" Washington cijeni. Ipak je za Jugoslavene velik problem bila spomenuta nespremnost Washingtona da izađe ususret Beogradu kad je riječ o jugoslavenskom vanjskom dugu. To pitanje trebalo je otvoriti tijekom posjeta Planinc, ali su u SSVP-u upozorili da ono ne smije „previše dominirati" u razgovorima jer bi to jugoslavensku stranu moglo dovesti u „podređeni položaj", odnosno Amerikancima ukazati na slabost Jugoslavije.[36]

Tijekom posjeta Planinc istaknute teme razgovora s Amerikancima bila su ekonomska i financijska pitanja, na što ću se osvrnuti kasnije u ovom članku.

Sukob oko neizručenja Abu Abbasa

Početkom listopada 1985. pripadnici Palestinske oslobodilačke fronte oteli su u Sredozemlju talijanski putnički brod *Achille Lauro*, na kojem su ubili

[34] HR-HDA-1220-CK SKH, Centralni komitet SKJ, Predsjedništvo, 05 Br. DT 11/2, 5. novembar 1985., materijali za zajedničku sjednicu Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ koja će se održati 13. novembra 1985.: Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 449942, 4. novembar 1985. god., Informacija o pojavama i zbivanjima od značaja za praćenje i tekuće procenjivanje međunarodnog položaja Jugoslavije.

[35] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. br.: 424119, 10. maj 1985. godine, Platforma za posetu predsednice Saveznog izvršnog veća Milke Planinc Sjedinjenim Američkim Državama.

[36] *Isto*.

jednoga američkog državljanina. Nakon što su otmičari napustili brod i pokušali avionom otputovati u Tunis, presreli su ih avioni s američkoga nosača aviona *Saratoga* i prisilili na slijetanje na Siciliju. S otmičarima je bio i Abu Abbas, vođa Palestinske oslobodilačke fronte, kojemu je pošlo za rukom iz Italije otputovati u Jugoslaviju. Washington je zahtijevao Abbasovo izručenje, ali je Beograd to odbio.[37]

Neposredno nakon što je *Saratoga* sudjelovala u presretanju aviona s palestinskim otmičarima, taj je brod 11. listopada 1985. doplovio u Dubrovnik, u prethodno najavljen posjet, gdje je ostao do 14. listopada. Posjet je protekao u prijateljskoj atmosferi. Jugoslaveni ipak nisu dopustili da Amerikanci tijekom posjeta upotrebljavaju svoje helikoptere.[38] U Beogradu je 15. listopada održana sjednica Predsjedništva Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije na kojoj je zaključeno da treba uputiti prosvjed američkoj vladi zato što je *Saratoga* doplovila u Dubrovnik nakon izvršenja borbenoga zadatka, odnosno presretanja aviona s Palestincima.[39]

Odmah zatim predstavnici SSVP-a izjavili su da je Beograd 12. listopada primio američku notu u kojoj se zahtijeva izručenje Abu Abbasa. Nota je odbijena kao pravno neutemeljena jer je riječ o članu Izvršnoga odbora Palestinske oslobodilačke organizacije, koju Jugoslavija priznaje kao jedinoga legitimnog predstavnika palestinskoga naroda, te zato Abu Abbas uživa diplomatski imunitet. Također su u SSVP-u izjavili da je američka strana dala čvrsta uvjeravanja da *Saratoga* prije i nakon posjeta Jugoslaviji neće sudjelovati u vojnim, odnosno vježbovnim aktivnostima. Budući da je taj nosač aviona doplovio u Dubrovnik neposredno nakon što je sudjelovao u presretanju aviona koji je prevozio Palestince, Beograd je Washingtonu odlučio uložiti prosvjed.[40]

Abu Abbas, koji je u međuvremenu napustio Jugoslaviju, dao je zagrebačkom *Vjesniku* intervju objavljen pod naslovom „Pravi neprijatelj su SAD". Izjavio je da nije povezan s otmicom broda *Achille Lauro*, nego je kao pregovarač sudjelovao u razrješenju te krize. Upozorio je da taj slučaj pokazuje da su „pravi neprijatelj" Amerikanci, dok Izrael samo poslušno provodi američku politiku.[41]

SSVP je početkom studenoga 1985. u jednoj informaciji naveo da su Amerikanci vršili velik pritisak da im Jugoslavija izruči Abu Abbasa te su bili jako razočarani zbog jugoslavenskoga odbijanja. Službena izjava SSVP-a o posjetu *Saratoge* Dubrovniku „veoma je pogodila američku stranu". U informaciji je također spomenuto da su Amerikanci postavili zahtjeve da u Dubrovniku zamijene dio posade *Saratoge*, kao i da svojim helikopterima mogu prevesti

[37] LIVINGSTONE, HALEVY, *Inside the PLO*, 249-261.

[38] HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, Centar Split, Dubrovnik 22. 10. 1985., Informacija 65.

[39] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-4051, Centralni komitet SKJ, Predsjedništvo, 05 Br. Str. pov. 1/36, 22. oktobar 1985., Zapisnik sa 141. sednice Predsedništva CKSKJ, održane u utorak, 15. oktobra 1985. godine u Palati federacije, sa početkom u 9 časova.

[40] D. B., „Neosnovan zahtjev SAD", *Vjesnik*, 18. 10. 1985., 3.

[41] Dobrica PIVNIČKI, „Abu Abas: Pravi neprijatelj su SAD", *Vjesnik*, 18. 10. 1985., 2.

mornare s broda na dubrovački aerodrom. Jugoslaveni su to odbili, odnosno nije se željelo pristati na presedan uspostave „uslužnog punkta" za američke brodove tijekom njihova posjeta jugoslavenskim lukama.[42]

Posjet državnoga tajnika Georgea Shultza Jugoslaviji (prosinac 1985.)

U prosincu 1985. Jugoslaviju je trebao posjetiti američki državni tajnik George Shultz. SSVP je u sklopu priprema za taj posjet ocijenio da je posjet Planinc SAD-u bio uspješan jer je potisnuo „negativne tendencije" prisutne od proljeća 1984. do proljeća 1985. godine. Ipak je SSVP morao zaključiti da kontakti na visokoj razini nisu pozitivno utjecali na poboljšanje ekonomskih odnosa između dvije države, odnosno povećanje jugoslavenskoga izvoza u SAD. Za Beograd je ozbiljan problem i dalje bilo američko odbijanje refinanciranja jugoslavenskoga duga. Amerikanci su inzistirali da Jugoslavija za rješavanje toga problema koristi mehanizme MMF-a te je SSVP zaključivao da Washington na taj način zadržava mogućnost da ekonomske probleme Jugoslavije koristi za upletanje u njihovo rješavanje. SSVP je smatrao da tijekom razgovora sa Shultzom treba postići što veće američko razumijevanje za zahtjeve Jugoslavije u vezi s refinanciranjem njezina duga prema zapadnim zemljama u razdoblju od 1986. do 1988. godine.[43]

George Shultz posjetio je 17. i 18. prosinca 1985. Beograd, gdje je razgovarao s najvišim jugoslavenskim funkcionarima. Jugoslavenska strana taj je posjet ocijenila uspješnim. Ipak, iako je Shultz izrazio razumijevanje za ekonomske probleme Jugoslavije, nije iskazao spremnost SAD-a da posreduje u odnosima Jugoslavije s MMF-om da bi olakšao jugoslavenski položaj.[44]

Odnosi tijekom 1986. i 1987. godine

Tijekom susreta saveznoga sekretara za vanjske poslove Raifa Dizdarevića i državnoga tajnika Shultza na Općoj skupštini UN-a u rujnu 1986. dogovoreno je da će SSVP i State Department održavati redovite konzultacije. Svakih pola godine trebalo je održati sastanke u Beogradu, odnosno Washingtonu, na kojima je trebalo razmijeniti mišljenja o bilateralnim i međunarodnim pi-

[42] HR-HDA-1220-CK SKH, Centralni komitet SKJ, Predsjedništvo, 05 Br. DT 11/2, 5. novembar 1985., materijali za zajedničku sjednicu Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ koja će se održati 13. novembra 1985.: Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 449942, 4. novembar 1985. god., Informacija o pojavama i zbivanjima od značaja za praćenje i tekuće procenjivanje međunarodnog položaja Jugoslavije.

[43] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 454518, 06. decembra 1985. god., Platforma povodom posete američkog državnog sekretara Džordža Šulca SFR Jugoslaviji (17. i 18. decembra 1985. godine).

[44] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezno izvršno veće, 21 Str. pov. 702/86, Primlj. [eno] 28. 1. 1986., Prekucano: 6. 2. 1986., Beograd, Izveštaj o poseti državnog sekretara SAD Džordža Šulca SFR Jugoslaviji.

tanjima. Tako je zamjenik državnoga tajnika John Whitehead posjetio Beograd u studenom 1986., a zamjenik saveznoga sekretara za vanjske poslove Budimir Lončar posjetio je Washington u travnju 1987.[45]

U tom razdoblju u materijalima SSVP-a dano je i mišljenje u vezi s američkim primjedbama na držanje Jugoslavije u UN-u i Pokretu nesvrstanih zemalja. SSVP je zaključio da se Jugoslavija vodi isključivo načelima svoje vanjske politike, a ne stajalištima „jedne ili druge velike sile". Zato se ne mogu prihvatiti američke primjedbe da Jugoslavija spada među države koje u UN-u najčešće glasaju kao i Sovjetski Savez. Činjenica je da je Jugoslavija, kad je riječ o rezolucijama Opće skupštine UN-a koje su se odnosile na Afganistan i Kambodžu, glasala suprotno Sovjetskom Savezu, odnosno glasala je kao i SAD. Istina je da razlike između Jugoslavije i SAD-a postoje kad je riječ o rezolucijama koje se, primjerice, bave stanjem na jugu Afrike i na Bliskom istoku. No, riječ je o pitanjima o kojima i golema većina nesvrstanih i drugih zemalja ima suprotno mišljenje od SAD-a, čemu se Moskva „taktički" prilagođava, podržavajući nesvrstane zemlje.[46]

U studenom 1987. u SSVP-u su ocijenili da unutarnji problemi Jugoslavije sve snažnije utječu na njezine odnose s SAD-om. Iako je Washington i dalje promatrao Jugoslaviju kao faktor geopolitičke ravnoteže, on je stanje u njoj sagledavao

> „(…) u okolnostima produžavanja i produbljivanja ekonomske (dugovi) i političke krize (Kosovo). Američke zvanične ocene naše unutrašnje stabilnosti pojačano su kritične. Produbljavanje krize u Jugoslaviji, aktuelizira američka strahovanja da bi pogoršanje ekonomske situacije i dalje zaoštravanje međunacionalnih odnosa moglo dovesti do većih političkih i društvenih poremećaja, voditi rastućoj nestabilnosti i, u krajnjoj liniji, otvaranju kriznog žarišta na Balkanu."[47]

Pritom se Amerikanci više nisu brinuli zbog eventualne sovjetske intervencije u Jugoslaviji, nego da bi u Jugoslaviji moglo doći do jačanja zagovornika „čvrste ruke", odnosno državnoga socijalizma.[48]

---

[45] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Uprava za Severnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland, Pov. br. 447506, 2. novembar 1987. godine, Informacija o poseti zamenika državnog sekretara SAD Džona Vajtheda SFRJ od 7. do 9. novembra 1987.

[46] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Materijali Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, IV uprava.

[47] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Uprava za Severnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland, Pov. br. 447506, 2. novembar 1987. godine, Informacija o poseti zamenika državnog sekretara SAD Džona Vajtheda SFRJ od 7. do 9. novembra 1987.

[48] *Isto*.

Posjet člana Predsjedništva SFRJ Josipa Vrhovca SAD-u (svibanj 1988.)

Josip Vrhovec, član Predsjedništva SFRJ, posjetio je SAD početkom svibnja 1988. godine. Tijekom toga posjeta Vrhovec je 5. svibnja u Washingtonu razgovarao s Danteom Fascellom, predsjednikom Vanjskopolitičkoga odbora Zastupničkoga doma Kongresa. Fascell je izjavio da u Washingtonu, bez obzira na stranačke podjele, postoji suglasnost o važnosti održavanja dobrih odnosa s Jugoslavijom. Iako je Fascell izrazio zabrinutost zbog nepovoljne ekonomske situacije u Jugoslaviji, ipak je ocijenio da je stanje u njoj „relativno povoljnije" od onoga u istočnoeuropskim državama. Istoga dana Vrhovec je razgovarao s državnim tajnikom Shultzom, a idućega dana, 6. svibnja, Vrhovca je primio predsjednik Reagan. Važna tema u tim razgovorima ponovno su bili ekonomski odnosi, odnosno problem jugoslavenskoga duga i s njim povezanih pregovora s MMF-om.[49]

Odnosi tijekom 1989. godine

Na izborima krajem 1988. za novoga američkog predsjednika izabran je George Bush. On je inauguriran početkom 1989. godine. U toj godini doći će do sloma komunističkih režima u državama srednje i jugoistočne Europe. Sovjetski Savez, gdje je nekoliko godina prije vodstvo preuzeo Mihail Gorbačov, koji je politikom perestrojke počeo provoditi reforme, nije pokušao spriječiti pad komunizma u zemljama Istočnoga bloka.[50]

Za to vrijeme u Jugoslaviji je, uz ekonomske probleme, sve izraženija bila kriza političkoga sistema. Vodstvo Srbije preuzeo je Slobodan Milošević, koji je tijekom 1988. i 1989. autonomne pokrajine Kosovo i Vojvodinu stavio pod nadzor Beograda. Ukidanje autonomije Kosova bilo je praćeno demonstracijama Albanaca, u kojima je bilo žrtava, a vlasti su primijenile različite oblike represije nad albanskim stanovništvom. Također je Milošević težio uspostaviti prevlast Srbije u federaciji, čemu se suprotstavljala Slovenija.

U ožujku 1989. na mjesto američkoga ambasadora u Jugoslaviji stupio je Warren Zimmermann. On je nedugo prije, u veljači iste godine, na jednom skupu u Washingtonu izjavio da SAD smatra da je Jugoslavija „daleko ispred" ostalih komunističkih zemalja u istočnoj Europi, odnosno da bi Amerika bila vrlo zadovoljna kad bi Sovjetski Savez bio poput Jugoslavije. Ipak, stanje u istočnoeuropskim zemljama se mijenjalo, a u samoj Jugoslaviji bilo je nejasno.

[49] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 253, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. pov. 315/88, Primljeno: 12. 08. 1988. godine, Prekucano: 02. 09. 1988. godine, Poverljivo. Izveštaj o poseti člana Predsedništva SFR Jugoslavije Josipa Vrhovca Sjedinjenim Američkim Državama, 5. i 6. maja 1988. godine.

[50] WESTAD, *Povijest Hladnog rata*, 537-562, 589-608.

Tako je Zimmermann upozorio da zaoštravanje međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji otvara pitanje njezina jedinstva.[51]

Savezni sekretar za vanjske poslove Budimir Lončar trebao je sredinom lipnja 1989., na poziv državnoga tajnika Jamesa Bakera, posjetiti Washington. U SSVP-u je ocijenjeno da taj posjet ima „prvorazredni značaj" jer njime Beograd otvara dijalog s novom administracijom predsjednika Busha. Posjet je trebalo iskoristiti da bi se iskazao jugoslavenski interes za proširenje ekonomske suradnje s Amerikom i da bi se, još jednom, zatražila američka potpora u pregovorima Jugoslavije s MMF-om i drugim faktorima o kojima je ovisilo pitanje jugoslavenskoga vanjskog duga.[52]

SSVP je ocijenio da u okolnostima smanjivanja napetosti između SAD-a i Sovjetskoga Saveza, kao i novih oblika „emancipacije" od sovjetskoga tipa socijalizma, dolazi i do promjene u američkom gledanju na Jugoslaviju. U američkim službenim krugovima sve više prevladava ocjena da zbog popuštanja hladnoratovskih napetosti Pokret nesvrstanih zemalja gubi na važnosti. Osim toga, produbljivanje ekonomske i političke krize u Jugoslaviji na američkoj strani izaziva otvorenu „zabrinutost i strahovanja":

> „Sve ovo ukazuje da se u poslednje vreme, donekle promenio ugao gledanja SAD na Jugoslaviju. Međutim, i pored toga što je trend američko-sovjetskog pregovaranja i uobličavanja njihovog međusobnog dijaloga donekle relativizirao značaj vanblokovskih i neutralnih zemalja, pa samim tim promenio kvalitet interesa SAD i za Jugoslaviju, činjenica je da stvarni interes SAD za našu zemlju i za očuvanje američkih pozicija nije opao."[53]

Kao što je i planirano, Lončar je 15. lipnja 1989. u Washingtonu razgovarao s američkim državnim tajnikom Bakerom.[54] Koliko je vanjska politika Jugoslavije u tom razdoblju bila u sjeni njezinih unutarnjih previranja pokazuje i komentar zagrebačkoga *Vjesnika* povodom Lončarova posjeta. U komentaru je postavljeno pitanje može li se u tom trenutku uopće govoriti o jedinstvenoj vanjskoj politici SFRJ. Zato i američki predstavnici znaju da im Lončar neće moći dati nijednu važnu informaciju koja bi bila „jednodušan stav svih putnika na jugoslavenskom opasno nagnutom brodu". Uostalom, u okolnostima popuštanja hladnoratovskih napetosti Jugoslavija više nije osjetljiva točka iz-

[51] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Klasifikacijska oznaka Pov. 018-02/89-05, Predmet: W. Zimmermann, ambasador SAD u SRH. Za Zimmermannov kasniji opis stanja u Jugoslaviji u razdoblju nakon što je postao ambasador u Beogradu vidi: ZIMMERMANN, *Izvori jedne katastrofe*, 19-103.

[52] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. pov. 037-54/89, 7. juna 1989. godine, Beograd, Poverljivo. Platforma za posetu saveznog sekretara za inostrane poslove Budimira Lončara Sjedinjenim Američkim Državama 15/16. juna 1989. god.

[53] *Isto*.

[54] „Spremnost za podršku", *Vjesnik*, 16. 6. 1989., 1.

među dva sukobljena bloka, pa zato Amerika uglavnom ravnodušno promatra njezine unutarnje probleme.[55]

Posjet predsjednika Saveznoga izvršnog vijeća Ante Markovića SAD-u (listopad 1989.)

U ožujku 1989. za predsjednika Saveznoga izvršnog vijeća izabran je Ante Marković. On je težio provesti reforme da bi se okončala višegodišnja ekonomska kriza u Jugoslaviji, što je podrazumijevalo prelazak jugoslavenske privrede na tržišni način poslovanja.

Marković je u listopadu 1989. trebao posjetiti Washington, gdje se trebao sastati s predsjednikom Bushom i drugim visokim američkim predstavnicima. U pripremama za taj posjet navedeno je da jugoslavenska strana u razgovoru s Amerikancima treba suzbiti „negativne i špekulativne" ocjene o ekonomskom i društveno-političkom stanju u Jugoslaviji koje obeshrabruju poslovne krugove na Zapadu, odnosno u Sjedinjenim Državama, na čiju je potporu Marković računao. Dakle, Amerikancima je trebalo predočiti da Jugoslavija može izaći iz krize. Pritom je trebalo uzeti u obzir da na američkoj strani postoji suzdržanost jer su oni i prethodno pružali potporu Jugoslaviji, ali ona nije bila u stanju provesti potrebne reforme. Zato je Jugoslavija američku potporu trebala osigurati stvarnim reformama, odnosno konkretnim rezultatima.[56]

Marković je u posjetu Sjedinjenim Državama boravio od 9. do 14. listopada 1989. Primili su ga predsjednik Bush, državni tajnik Baker i drugi predstavnici administracije. Sastao se i s Alanom Greenspanom, predsjednikom Saveznih rezervi, i Johnom Macomberom, predsjednikom EXIM banke. Marković je dva puta razgovarao s Michelom Camdessusom, predsjednikom MMF-a, a razgovarao je i s Barberom Conableom, predsjednikom Svjetske banke. Primljen je i u Predstavničkom domu Kongresa, a sastao se i s bivšim američkim državnim tajnikom Henryjem Kissingerom.[57]

Marković je Amerikancima govorio o reformama koje se provode u Jugoslaviji, koje su došle do „odlučujuće" točke. Socijalne napetosti izazivaju otpore reformama i postoje pritisci da bi se one usporile i zaustavile. Ipak, prevladava „široka podrška" programu Saveznoga izvršnog vijeća, koji „nema alternative". Marković je objasnio da se osnovni ciljevi reformi moraju prove-

[55] Vladimir DROBNJAK, „Lončar na kušnji", *Vjesnik*, 16. 6. 1989., 3.

[56] HR-HDA-1741-UPRH, kut. 398, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. str. pov. 037-102/89, Primljeno: 25. IX 1989., Prekucano: 25. IX 1989., Beograd, Platforma za posetu predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića Sjedinjenim Američkim Državama od 9. do 14. oktobra 1989. g., 25. septembra 1989. god., Beograd.

[57] HR-HDA-1741-UPRH, kut. 398, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. str. pov. 037-102, Primljeno: 16. XI 1989., Prekucano: 16 XI 1989., Beograd, Izveštaj o poseti predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića SAD od 9. do 14. oktobra 1989. godine, 8. novembra 1989. godine, Beograd.

sti tijekom 1989. i 1990., za što je od američkih sugovornika zatražio „određenu podršku". Navedeno je pozitivno primljeno i kod najviših predstavnika administracije i u američkim poslovnim i bankarskim krugovima.[58]

Na jugoslavenskoj strani također su ocijenili da su Amerikanci pozitivno prihvatili izjavu da Jugoslaviji ne treba pomoć, nego investicije američkih banaka i poduzeća u Jugoslaviji. Predsjednik Bush pozdravio je okretanje Jugoslavije prema tržišnoj ekonomiji, izrazivši nadu da će Jugoslaveni uspješno nastaviti tim putem. Bushu je s jugoslavenske strane rečeno da očekuju da njegova administracija ohrabri američki kapital na ulaganja u Jugoslaviji. On je odgovorio da će privlačnost Jugoslavije za strane investicije rasti u skladu s provođenjem potrebnih reformi.[59]

Državni tajnik Baker zanimao se za to ima li Savezno izvršno vijeće dovoljno snage da riješi postojeće probleme ili republike i pokrajine i dalje imaju „previše vlasti". Marković je odgovorio da, unatoč postojanju „ostataka dogmatskih i birokratskih struktura", Savezno izvršno vijeće ima potporu Skupštine i Predsjedništva Jugoslavije, kao i rastućih snaga odlučnih u provođenju reforme. Dakle, u Jugoslaviji ne postoji program koji bi mogao predstavljati konkurenciju Saveznom izvršnom vijeću.[60]

U Saveznom izvršnom vijeću, odnosno SSVP-u bili su zadovoljni Markovićevim posjetom. Optimistično je ocijenjeno da ekonomske reforme koje provodi Savezno izvršno vijeće Amerikanci smatraju nečime što bi trebalo biti putokaz za zemlje istočne Europe, poput Mađarske i Poljske, kao i za Sovjetski Savez. Upravo zato Jugoslavija može računati na američku potporu.[61]

Posjet zamjenika državnoga tajnika Lawrencea Eagleburgera Jugoslaviji (veljača 1990.)

Krajem veljače 1990. Beograd je posjetio zamjenik državnoga tajnika Lawrence Eagleburger, koji je od 1977. do 1981. bio američki ambasador u Beogradu.[62] Eagleburgera je primio Ante Marković, a održao je i niz drugih sastanaka, primjerice s Janezom Stanovnikom i Slobodanom Miloševićem, tada predsjednicima predsjedništava svojih republika, Slovenije i Srbije.[63]

Tijekom posjeta Eagleburger je izjavio da bi za bilo koju američku administraciju bilo „opasno" zanemariti Jugoslaviju. Prenio je poruku Washingtona da položaj Jugoslavije ovisi o tome kako će ona riješiti pitanje „narastajućeg

[58] *Isto*.
[59] *Isto*.
[60] *Isto*.
[61] *Isto*.
[62] O vezama Eagleburgera s Jugoslavijom vidi: VUIC, *The Yugo*, 91-94.
[63] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 13 br. pov. 037-48/90, 24. IV. 1990. godine, Beograd, Izveštaj o poseti zamenika državnog sekretara SAD L. Iglbergera SFR Jugoslaviji od 25. do 27. februara 1990. godine.

nacionalizma" na Kosovu, ali i u drugim dijelovima zemlje. Eagleburger je u svim razgovorima isticao da je „ohrabren" odlučnošću ekonomskih mjera koje provodi Savezno izvršeno vijeće, ali i zabrinut činjenicom da ono nema dovoljne ovlasti kao „integrativni faktor". Izrazio je i zabrinutost zbog loših odnosa Slovenije i Srbije, a upozorio je na to da pitanje Kosova sve lošije utječe na sliku Jugoslavije u američkoj javnosti i Kongresu. Eagleburger je također izjavio da je SAD protiv bilo kakva mijenjanja granica SFRJ, kao i promjena granica jugoslavenskih republika. Tako je SSVP u vezi sa stajalištima koje je iznio Eagleburger ocijenio:

> „Jedna od važnijih trenutnih preokupacija SAD u pogledu Jugoslavije odnose se na pitanje da li federalne institucije, pre svega vlada, poseduju političku moć da ostvare sopstveni program. (…) U razgovorima je potvrđen prilaz SAD prema događajima u SFRJ, koji poprima karakteristike diskretnog i jasnog opredeljivanja za očuvanje međurepubličke ravnoteže, politički pluralizam, protiv ekspanzije nacionalizma, za proces liberalizacije, uz naglašeni interes za očuvanje jedinstva i teritorijalnog integriteta i za poštovanje ljudskih prava kao jednom od prioriteta američke spoljne politike."[64]

U razgovoru s novinarima održanom tijekom posjeta Beogradu Eagleburger je izjavio da je američka strana „impresionirana" programom reformi koje pokušava provesti Savezno izvršno vijeće. Dodao je da SAD u Jugoslaviji, kao uostalom i u cijeloj istočnoj Europi, želi slobodne demokratske izbore, slobodne demokratske političke stranke, demokratsku vlast i otvorenu tržišnu privredu. Zato Amerika ohrabruje i podržava da se i u Jugoslaviji stanje razvije u pravcu slobodnih izbora, uz sudjelovanje „svih političkih partija".[65]

Neprijateljska emigracija, terorizam i ljudska prava

U promatranom razdoblju za Jugoslaviju je važno pitanje bilo djelovanje „neprijateljske emigracije" u SAD-u, dakle političkih snaga koje su okupljale osobe podrijetlom s područja SFRJ, a koje su bile protiv režima u toj državi odnosno protiv Jugoslavije kao takve. Za jugoslavensku diplomaciju bilo je važno da Washington što više ograniči djelovanje neprijateljske emigracije, pri čemu je Beograd držao da je njezino političko djelovanje samo uvod u terorističke napade na SFRJ, odnosno njezina diplomatska i druga predstavništva na američkom teritoriju. Nasuprot tomu, za američke predstavnike teroristi su bili pripadnici određenih skupina kojima je upravo Jugoslavija pružala potporu. Osim toga, dok su se Jugoslaveni žalili na neprijateljsku emigraciju, Amerikanci su kritizirali jugoslavenske vlasti zbog kršenja ljudskih prava.

Neposredno prije nego što je u lipnju 1980. Jugoslaviju posjetio predsjednik Carter, u jugoslavenskim novinama ocijenjeno je da je on konkretnim

[64] *Isto.*
[65] *Isto.*

potezima, odnosno energičnim suzbijanjem terorističke djelatnosti neprijateljske emigracije u SAD-u, pokazao da mu je stalo do razvoja odnosa s Jugoslavijom.[66] Kad je Carter stigao u Beograd, izjavio je da američka strana poduzima potrebno da na njezinu teritoriju ne bi dolazilo do neprijateljske djelatnosti protiv SFRJ, kao i da svi počinitelji takvih djela budu privedeni pravdi.[67] Kad je u rujnu 1981. Beograd posjetio državni tajnik Haig, i on je „ponovio uvjeravanja" da SAD neće dopustiti, odnosno da će suzbijati terorističku djelatnost protiv SFRJ.[68]

U ožujku 1983. SSVP je ocijenio da SAD na svojem teritoriju onemogućava terorističko djelovanje neprijateljske emigracije, ali zato tolerira njezino političko istupanje. SSVP je pritom spomenuo djelovanje Hrvatskoga narodnog vijeća i Mate Meštrovića, kao i albanske emigracije.[69] U kolovozu iste godine SSVP je ocijenio da Reaganova administracija poduzima mjere na suzbijanju terorističkoga djelovanja neprijateljske emigracije. Ipak je SSVP smatrao da „ideologizirana i ofanzivna" politika trenutne administracije pogoduje aktivnosti neprijateljske emigracije, čije legalne aktivnosti Amerikanci neće onemogućavati.[70]

Kad je u rujnu 1983. Beograd posjetio potpredsjednik Bush, jugoslavenski predstavnici upozorili su ga na „nove oblike" aktivnosti neprijateljske emigracije u SAD-u, ističući da ona pokušava pridobiti američke intelektualne i političke krugove, uključujući Kongres i administraciju. Jugoslaveni su upozorili da su takve aktivnosti usmjerene rušenju ustavnoga poretka u Jugoslaviji i da će nanijeti štetu američko-jugoslavenskim odnosima.[71]

U sklopu priprema za posjet predsjednika Predsjedništva SFRJ Mike Špiljaka Sjedinjenim Državama, gdje ga je početkom 1984. trebao primiti predsjednik Reagan, na jugoslavenskoj strani ocijenjeno je da bi Amerikancima trebalo odati priznanje za suzbijanje terorističkih aktivnosti neprijateljske emigracije, a trebalo je izraziti očekivanje da će tako i nastaviti postupati.[72]

---

[66] Maroje MIHOVILOVIĆ, „Dobri odnosi na solidnim načelima", *Vjesnik*, 24. 6. 1980., 2.

[67] „U duhu mira i prijateljstva", *Vjesnik*, 25. 6. 1980., 1, 3.

[68] „Razgovori Vrhovec – Haig", *Vjesnik*, 13. 9. 1981., 2.

[69] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Informacija o mestu i ulozi SAD u svetu i odnosima SFRJ – SAD, Beograd, 1983. 03. 31., Strogo poverljivo.

[70] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Uprava za Severnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland, Str. pov. br. 429874, Informacija o SAD i jugoslovensko-američkim odnosima, Beograd, 22. avgusta 1983., Strogo poverljivo.

[71] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezno izvršno veće, Generalni sekretarijat, 38-3, Br. str. pov. 552/83, 19. X. 1983. godine, Beograd, Izveštaj o zvaničnoj poseti potpredsednika Sjedinjenih Američkih Država Džordža Buša Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji od 16. do 18. septembra 1983. g.

[72] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-3803, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 449995, Platforma za zvaničnu posetu predsednika Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije Mike Špiljaka Sjedinjenim Američkim Državama od 31. januara do 4. februara 1984. god., Beograd, 27. 12. 1983. godine.

Zaista je tijekom Špiljakova posjeta predsjednik Reagan javno ponovio američka stajališta o suzbijanju terorističke aktivnosti usmjerene protiv jugoslavenskih diplomatsko-konzularnih i drugih predstavništava.[73]

U tom je razdoblju SSVP ocijenio da Reagan nastavlja s provođenjem mjera protiv terorističkih akcija neprijateljske emigracije te je zbog takvih akcija više desetaka osoba uhićeno ili se nalaze na izdržavanju kazne. Ipak je Jugoslavenima smetalo što Amerikanci dopuštaju legalnu političku aktivnost emigranata:

> „Poslednjih meseci primetno je ojačalo delovanje prema Kongresu nekih pojedinaca i grupa iz liberalnog krila Demokratske stranke, kao i ultra-konzervativnih krugova iz redova Republikanske stranke u prilog legalizovanja ovih tzv. političkih oblika aktivnosti protiv Jugoslavije (Mate Meštrović, [Mihajlo] Mihajlov, pokušaj albanskih grupacija da animiraju neke kongresmene i senatore kao i neke članove administracije oko Kosova, publikacije Helsinki Watch Group itd.), a koje američki zakoni izričito ne zabranjuju."[74]

Ipak, kako je primijetio SSVP, iako su Amerikanci dopuštali hrvatskoj političkoj emigraciji da održava skupove i demonstracije, nisu dozvolili da se na njihovu teritoriju održe sabori Hrvatskoga narodnog vijeća.[75]

Jugoslavenske vlasti držale su idealnim rješenjem kad bi SAD u potpunosti onemogućio, odnosno zabranio djelovanje neprijateljske emigracije, jer je za Beograd njezino legalno djelovanje bilo samo prvi korak prema terorizmu. Ipak su u SSVP-u primijetili da u SAD-u od 1980. nije bilo nijednoga terorističkog djela protiv službenih jugoslavenskih predstavništava. Također su američki sudovi, u usporedbi sa sudovima u drugim zapadnim zemljama, izricali najoštrije kazne osobama optuženima za terorizam protiv SFRJ.[76]

Za to vrijeme Amerikanci su bili nezadovoljni time što Jugoslavija daje potporu onima koje su smatrali teroristima. U svibnju 1985. SSVP je u jednoj analizi naveo da su američki predstavnici više puta intervenirali zbog jugoslavenske potpore teroristima. To se odnosilo na „Carlosa" (Ilich Ramírez Sánchez), kao i na palestinsku skupinu „Crni lipanj". Amerikanci su upozorili Jugoslavene da se ti kontakti s teroristima mogu negativno odraziti na odnose s SAD-om, kao i na međunarodni ugled Jugoslavije. Spomenuli su Libiju i

---

[73] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-3803, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, IV uprava, 09. februar 1984. god., Informacija o poseti predsednika Predsedništva SFRJ Mike Špiljaka Sjedinjenim Američkim Državama od 1. do 4. februara 1984. godine.

[74] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Uprava za Severnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland, 13. februar 1984. godine, Odnosi SFRJ – SAD.

[75] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. br.: 424117, Negativni elementi u ponašanju SAD prema Jugoslaviji u periodu april 1984. – april 1985. – faktografija, Beograd, 10. maj 1985. godine.

[76] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Materijali Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, IV uprava.

druge zemlje koje su označene kao države koje pomažu teroristima, zbog čega Amerika protiv njih provodi sankcije.[77]

Kad je u prosincu 1985. državni tajnik Shultz posjetio Beograd, upozorio je da Amerikanci imaju sve manje strpljenja kad je riječ o terorizmu, pri čemu je spomenuta otmica broda *Achille Lauro* i bijeg Abu Abbasa u Jugoslaviju. Shultz je rekao da teroristi ne smiju ostati nekažnjeni i da nigdje ne smiju dobiti utočište. Odgovarajući na navedeno, predstavnici Jugoslavije naveli su da je upravo ona zemlja koja je već desetljećima meta „fašističko-terorističke emigracije", u čijim je napadima palo mnogo žrtava, među kojima su bili i pripadnici jugoslavenskoga diplomatskog osoblja. Jugoslaveni nisu propustili spomenuti da razlikuju „teroriste" od „boraca za slobodu":

> „Ističući da smo protiv svih oblika terorizma, podvučeno je da smo i protiv politike duplih standarda, te da pravimo jasnu razliku između međunarodnog terorizma s jedne i borbe oslobodilačkih pokreta protiv kolonijalizma, okupacije i rasizma s druge strane."[78]

Kad su Shultz i savezni sekretar za vanjske poslove Raif Dizdarević održali konferenciju za novinare, američki državni tajnik ponovno je pokrenuo pitanje terorizma spomenuvši Abu Abbasa. SSVP je ocijenio da je to „dramatiziranje" bacilo određenu sjenu na posjet američkoga državnog tajnika. Uostalom, Jugoslaveni su prihvatili suradnju s Amerikancima kad je riječ o suzbijanju terorizma, pri čemu je SSVP procijenio da to pitanje nije potrebno pretjerano „politizirati" jer takav pristup sužava mogućnost suradnje.[79]

Dakle, unatoč jugoslavenskom razumijevanju za borbu oslobodilačkih pokreta, Beograd je prihvatio suradnju s Amerikancima u suzbijanju terorizma. Još u rujnu 1985. američki predstavnici bili su po pitanju terorizma primljeni u Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove u Beogradu, a u ožujku 1986. jugoslavenski predstavnici posjetili su Washington i tamo vodili razgovore u State Departmentu i FBI-u. S američke strane te je pregovore vodio Robert Oakley, ravnatelj Ureda za borbu protiv terorizma State Departmenta.[80]

Rezultati jugoslavensko-američke suradnje u borbi protiv terorizma pokazali su se u svibnju 1988., kad je Washington posjetio član Predsjedništva SFRJ Josip Vrhovec. Njemu je državni tajnik Shultz izrazio zadovoljstvo što je Jugoslavija uskratila boravak, odnosno izrekla mjeru zabrane ulaska u zemlju pukovniku Havariju, bliskom suradniku Jasera Arafata, vođe Pa-

[77] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. br.: 424117, Negativni elementi u ponašanju SAD prema Jugoslaviji u periodu april 1984. – april 1985. – faktografija, Beograd, 10. maj 1985. godine.

[78] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Str. Pov. Broj: 191/1, 28. 2. 1986., Savezno izvršno veće, 21 Str. pov. 702/86, Primlj.[eno] 28. 1. 1986., Prekucano: 6. 2. 1986., Beograd, Izveštaj o poseti državnog sekretara SAD Džordža Šulca SFR Jugoslaviji.

[79] *Isto*.

[80] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Materijali Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, IV uprava.

lestinske oslobodilačke organizacije. Kad je Vrhovec primljen u Bijeloj kući, predsjednik Reagan započeo je razgovor iskazujući zadovoljstvo postupkom Beograda prema Havariju. Suradnja na tom planu trebala je biti nastavljena te je Vrhovec spomenuo da će Washington ubrzo posjetiti grupa jugoslavenskih „stručnjaka za borbu protiv terorizma".[81]

Tijekom istoga posjeta Vrhovec je u razgovoru s Danteom Fascellom, predsjednikom Vanjskopolitičkoga odbora Zastupničkoga doma, izjavio da bi u jugoslavenskom zakonodavstvu moglo doći do promjena, čime bi bio ukinut „verbalni delikt", kao i da se pri Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije osniva „forum za ljudska prava". Fascell je s odobravanjem komentirao navedene promjene, ali je Vrhovec ipak primijetio da se demokracija i pravo na raspravu, iako su od velike važnosti, u Jugoslaviji u određenim slučajevima „zloupotrebljavaju".[82]

Kosovo

Nakon nemira albanskoga stanovništva na Kosovu 1981. stanje u toj pokrajini nije bilo povoljno. Srpsko i crnogorsko stanovništvo žalilo se da se, zbog pritiska Albanaca, mora iseljavati s Kosova. Nakon što je na vlast u Srbiji došao Slobodan Milošević, on je početkom 1989. ukinuo autonomiju autonomnih pokrajina, Kosova i Vojvodine. Na Kosovu je to dovelo do demonstracija albanskoga stanovništva, koje su suzbijene represivnim mjerama.[83]

Prema kraju 1980-ih pitanje Kosova postat će prisutnije u jugoslavensko-američkim odnosima. Kad je u svibnju 1988. posjetio Washington, Josip Vrhovec u razgovoru s državnim tajnikom Georgeom Shultzom i Danteom Fascellom, predsjednikom Vanjskopolitičkoga odbora Zastupničkoga doma, upozorio je na to da je pokušaj albanske emigracije da ostvari utjecaj u Kongresu u suprotnosti s američkim interesom za razvoj dobrih odnosa s Jugoslavijom. Fascell je objasnio da nacrt rezolucije o kršenju ljudskih prava Albanaca u Jugoslaviji neće doći pred Kongres. Izjavio je da iza te rezolucije stoje pojedini kongresmeni koje predvodi Joe DioGuardi, koji je albanskoga podrijetla i tom kampanjom želi osigurati ponovni izbor u Kongres. Fascell je Vrhovcu kazao da bi za Jugoslaviju ipak bilo dobro kad bi Kongresu podastrla vlastite informacije o položaju albanske narodnosti u Jugoslaviji. Vrhovec je Fascellu

[81] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 253, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. pov. 315/88, Primljeno: 12. 08. 1988. godine, Prekucano: 02. 09. 1988. godine, Poverljivo. Izveštaj o poseti člana Predsedništva SFR Jugoslavije Josipa Vrhovca Sjedinjenim Američkim Državama, 5. i 6. maja 1988. godine. O pukovniku Havariju vidi: LIVINGSTONE, HALEVY, *Inside the PLO*, 122-125.

[82] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 253, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. pov. 315/88, Primljeno: 12. 08. 1988. godine, Prekucano: 02. 09. 1988. godine, Poverljivo. Izveštaj o poseti člana Predsedništva SFR Jugoslavije Josipa Vrhovca Sjedinjenim Američkim Državama, 5. i 6. maja 1988. godine.

[83] BRUDAR, *Nada, obmana, slom*, 22-67.

objašnjavao zašto se u Jugoslaviji mora otklanjati opasnost od „nacionalističkih i drugih ekstremizama", među koje spada i „albanski separatizam".[84]

U ožujku 1989. u Jugoslaviju je stigao novi američki ambasador Zimmermann, kojega je primio savezni sekretar za vanjske poslove Lončar. Lončar je izrazio nezadovoljstvo zbog toga što su senator Larry Pressler i kongresmen Tom Lantos predložili Kongresu rezoluciju o pravima Albanaca u Jugoslaviji. Zimmermann je odgovorio da većina Kongresa podržava Jugoslaviju i njezin teritorijalni integritet, ali u Kongresu također raste zabrinutost zbog kršenja ljudskih prava na Kosovu. Inicijativa za donošenje navedene rezolucije, objasnio je Zimmermann, pokazuje da se određeni kongresmeni zalažu za očuvanje autonomije Kosova, kao i za poštovanje osnovnih ljudskih prava kao što su pravo na okupljanje i slobodno izražavanje. Lončar je zatim objašnjavao novom američkom ambasadoru da smisao predloženih promjena Ustava Srbije nije ukidanje autonomije Kosova, ni sužavanje prava Albanaca, nego one služe da se zaštite prava Srba i Crnogoraca na Kosovu. Kad pojedini kongresmeni tvrde da se tim ustavnim promjenama ugrožava autonomija Kosova, to predstavlja izravno miješanje u unutarnje poslove Jugoslavije. Lončar je također objasnio da će ustavnim promjenama Srbija steći položaj koji imaju ostale jugoslavenske republike, pri čemu se ne dovodi u pitanje autonomija njezinih pokrajina. Kad je pak riječ o ljudskim pravima, Lončar je izjavio da ni u jednoj državi na svijetu manjine nemaju prava kakva ima albanska narodnost na Kosovu.[85]

Zastupnički dom Kongresa prihvatio je krajem lipnja 1989. prijedlog Zakona o pomoći inozemstvu s amandmanima, od kojih se jedan odnosio na stanje ljudskih prava u Jugoslaviji. Taj amandman predstavljao je verziju rezolucije koju je kongresmen Lantos podnio Zastupničkom domu. U amandmanu je iskazana američka potpora nezavisnosti i teritorijalnom integritetu Jugoslavije, nakon čega je ocijenjeno da je jugoslavenska vlada „policijskom represijom" suzila autonomiju Kosova. U SSVP-u su zaključili da se navedenim amandmanom izravno zadire u suverenitet SFRJ. Također je ocijenjeno da su kongresmeni neprijateljski orijentirani prema Jugoslaviji podnijeli amandman jer na taj način svoja stajališta nisu trebali uskladiti s administracijom i nadležnim komitetima Kongresa.[86] Skupština SFRJ ubrzo je objavila izjavu u kojoj je sporni amandman proglašen neutemeljenim jer su na Kosovu

[84] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 253, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. pov. 315/88, Primljeno: 12. 08. 1988. godine, Prekucano: 02. 09. 1988. godine, Poverljivo. Izveštaj o poseti člana Predsedništva SFR Jugoslavije Josipa Vrhovca Sjedinjenim Američkim Državama, 5. i 6. maja 1988. godine.

[85] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Kabinet saveznog sekretara, Pov. broj: 413260, 29. 03. 1989. godine, Neautorizovano, Zabeleška o razgovoru saveznog sekretara B. Lončara sa ambasadorom SAD u Beogradu W. Zimmermann-om, 23. marta 1989. godine.

[86] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Pov. br. 427198, Informacija o bilateralnim odnosima SFRJ – SAD, spoljnoj politici i unutrašnjim kretanjima u SAD, Beograd, 3. avgust 1989. godine.

provedene mjere čiji je cilj bio osigurati mir i sigurnost svim građanima. Navedeni amandman prihvaćen je na temelju jednostranih informacija, što nije u skladu s praksom međunarodnih odnosa ni s postojećim odnosima SAD-a i Jugoslavije.[87]

U vezi s navedenim SSVP je u kolovozu 1989. ocijenio da skupina kongresmena i senatora, uglavnom na poticaj neprijateljske emigracije, posebno albanske, pokušava otvoriti pitanje ljudskih prava u Jugoslaviji. Tako su u SSVP-u zaključili:

> „Ne isključuje se da ćemo imati nove probleme vezane za pitanja ljudskih prava, što sve skupa može da nam oteža američko razumevanje i podršku na ključnim pravcima naših ekonomskih i finansijskih interesa."[88]

Zagrebački *Vjesnik* komentirao je da je sporni amandman Zakona o pomoći inozemstvu posljedica američkoga promatranja događaja u Jugoslaviji. U amandmanu je navedeno da je State Department u svojem izvještaju o ljudskim pravima tijekom 1988. ocijenio da kršenje ljudskih prava u Jugoslaviji pogađa određene etničke skupine i područja, što se najviše odnosi na kosovske Albance. Osim toga, mjere kojima je ograničena autonomija Kosova dovele su do krize u toj pokrajini. Na nju su vlasti odgovorile policijskom intervencijom u kojoj je bilo poginulih i ranjenih, a brojne su osobe uhićene. U amandmanu je navedeno da su Europski parlament i Europska zajednica već osudili takav postupak jugoslavenskih vlasti.[89]

U vezi s tim amandmanom u *Vjesniku* je objašnjeno da se on oslanja na prijedloge četiriju kongresnih rezolucija o Kosovu, koje se i dalje nalaze u dugačkom postupku dolaska pred kongresmene. Za razliku od rezolucija, amandman je bio umjeren u sadržaju i intonaciji. U *Vjesniku* je spomenuto da je u lipnju te godine Washington posjetio savezni sekretar za vanjske poslove Lončar, koji je tada razgovarao s Danteom Fascellom, predsjednikom Vanjskopolitičkoga odbora Zastupničkoga doma, te je iznesena pretpostavka da je Lončar utjecao na Fascella kako bi navedeni amandman bio sročen „izuzetno pažljivo".[90]

Kad je u listopadu 1989. Ante Marković posjetio SAD, državni tajnik Baker mu je kazao da američka strana ne želi javno pokretati pitanje ljudskih prava, nego to želi riješiti „privatnim kanalima". U tom kontekstu spomenuo je Azema Vllasija, koji se nalazio u vodstvu Saveza komunista Kosova, ali je smijenjen, a zatim i uhićen zbog sudjelovanja u albanskoj „kontrarevoluciji". Baker je Markoviću prenio želju američke administracije da se

---

[87] „Na Kosovu se ne krše prava čoveka", *Politika* (Beograd), 1. 7. 1989., 8.

[88] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Pov. br. 427198, Informacija o bilateralnim odnosima SFRJ – SAD, spoljnoj politici i unutrašnjim kretanjima u SAD, Beograd, 3. avgust 1989. godine.

[89] Vladimir DROBNJAK, „Zabrinutost na Capitolu", *Vjesnik*, 3. i 4. 7. 1989., 1.

[90] *Isto*.

suđenje Vllasiju ne pretvori u „politički slučaj" jer bi to stvorilo „probleme" u Kongresu.[91]

Markoviću je tijekom razgovora u Zastupničkom domu Kongresa postavljeno pitanje predstavljaju li ustavne promjene u Srbiji potpuni gubitak autonomije za Kosovo i Vojvodinu. On je odgovorio isto kao i Budimir Lončar kad je u ožujku te godine razgovarao s ambasadorom Zimmermannom, odnosno da se tim promjenama Srbija konstituirala kao republika s istim pravima i položajem kao i ostale te su tako ispravljene dotadašnje „nelogičnosti" u položaju Srbije. Kongresmen Tom Lantos upitao je Markovića zašto se neprestano krše prava kosovskih Albanaca. Marković je odgovorio da se čudi što američki Kongres nije našao potrebe oglasiti se kad su na Kosovu bila ugrožena ljudska prava Srba i Crnogoraca.[92]

Nakon posjeta, u Saveznom izvršnom vijeću zaključili su da bi američki Kongres mogao reagirati na predstojeće suđenje Vllasiju. Ipak, američka administracija nije na Markovića vršila pritisak zbog stanja na Kosovu, dok je u vezi sa suđenjem Vllasiju samo spomenuto da ono ne bi trebalo dobiti „političke dimenzije", što se odnosilo na primjedbu koju je u razgovoru s Markovićem izrekao Baker. Zaključak je bio da su Amerikanci zauzeli takvo stajalište zato što im je mnogo važniji bio uspjeh reformi koje provodi Marković, odnosno pozitivan primjer koje bi te reforme mogle biti za zemlje istočne Europe, pa i Sovjetski Savez.[93]

Ekonomski odnosi i jugoslavenski financijski problemi

Važna komponenta jugoslavensko-američkoga odnosa bila je ekonomija, kao i vanjski dug Jugoslavije. U 1970-ima se Jugoslavija zaduživala da bi namakla sredstva za raznovrsne investicije, ali će tijekom idućega desetljeća vraćanje tih dugova za jugoslavensku privredu i društvo biti golemo opterećenje. Washington je početkom 1980-ih primijetio da se Jugoslavija zbog nemogućnosti vraćanja dugova nalazi u teškoćama te je odlučio poduzeti korake kako bi joj osigurao nove kredite iz zapadnih država i banaka.[94] O tom problemu razgovarali su savezni sekretar za vanjske poslove Mojsov i državni

[91] HR-HDA-1741-UPRH, kut. 398, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. str. pov. 037-102, Primljeno: 16. XI 1989., Prekucano: 16 XI 1989., Beograd, Izveštaj o poseti predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića SAD od 9. do 14. oktobra 1989. godine, 8. novembra 1989. godine, Beograd.

[92] Vladimir DROBNJAK, „Nova kvaliteta u odnosima", *Vjesnik*, 14. 10. 1989., 1-2.

[93] HR-HDA-1741-UPRH, kut. 398, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. str. pov. 037-102, Primljeno: 16. XI 1989., Prekucano: 16 XI 1989., Beograd, Izveštaj o poseti predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića SAD od 9. do 14. oktobra 1989. godine, 8. novembra 1989. godine, Beograd.

[94] Opširno o problemu jugoslavenske zaduženosti tijekom 1980-ih vidi: LAMPE, PRICKETT, ADAMOVIĆ, *Yugoslav-American Economic Relations*, 148-189. Također vidi: DE GROOT, „Global Reaganomics", 84-102.

tajnik Shultz kad su se sastali u UN-u u New Yorku u listopadu 1982. godine. Kako će poslije biti navedeno u dokumentima SSVP-a, Amerikanci su tada procijenili da bi Jugoslavija mogla zapasti u ozbiljnu krizu te bi izlaz iz svojih problema mogla pronaći u udaljavanju od Zapada, pri čemu je uočena njezina rastuća usmjerenost prema tržištu Sovjetskoga Saveza i istočnoeuropskih država. Zato je u vrhu američke administracije odlučeno pomoći Jugoslaviji, u čemu su važnu ulogu imali Shultz i State Department, koji su smatrali da je strateški interes SAD-a osigurati stabilnost Jugoslavije.[95]

Tijekom 1982. godine Sjedinjene Američke Države činile su 3 % jugoslavenskoga izvoza i 6,3 % uvoza. Nasuprot tome, Sovjetski Savez sudjelovao je s 33 % u jugoslavenskom izvozu i 20,5 % u jugoslavenskom uvozu. Jugoslavija je te godine u SAD izvezla robe u vrijednosti od 311 milijuna dolara, a uvezla robe u vrijednosti od 846 milijuna dolara. Osim jugoslavenskoga deficita, navedena razmjena bila je najmanja u prethodnih deset godina. U SSVP-u su zaključili da su visoki deficit i pad opsega robne razmjene ozbiljni ograničavajući faktor ekonomskih odnosa s SAD-om. Također je zaključak bio da je za takvo nepovoljno stanje uglavnom odgovorna jugoslavenska strana, zbog slabosti u proizvodnji i plasmanu svojih proizvoda. Jugoslavenskim proizvođačima bilo je lakše izvoziti na „lakša tržišta" istočnoeuropskih zemalja nego u SAD.[96]

Iako su Amerikanci, kako je navedeno, intervenirali kad je 1982. Jugoslaviji trebalo pomoći oko njezina vanjskoga duga, u idućim godinama Washington očito nije bio spreman ponoviti takvu vrstu pomoći. Jugoslaveni su procjenjivali da američka administracija može utjecati na MMF, odnosno da Amerikanci koriste MMF kako bi vršili pritisak na Jugoslaviju. Zato je Mika Špiljak, predsjednik Predsjedništva SFRJ, kad je u veljači 1984. posjetio Washington, obavijestio Reagana da je Jugoslavija tijekom 1983. ispunjavala svoje financijske obveze. Također je Amerikancima „stavljeno na znanje" da Jugoslavija ne može prihvatiti određene uvjete MMF-a te ako on bude postavljao takve uvjete, Jugoslavija će uvesti moratorij na otplatu svojih zaduženja bez obzira na posljedice. Doista je, kako su primijetili u Beogradu, MMF nakon toga postao popustljiviji u pregovorima s jugoslavenskom stranom.[97]

O tim se problemima raspravljalo krajem veljače 1984. na zajedničkoj sjednici Predsjedništva Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije i Predsjedništva SFRJ. Tada je spomenuto da su za ekonomske probleme Jugoslavije i drugih zaduženih zemalja odgovorne upravo Sjedinjene Države i

[95] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 251, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Informacija o mestu i ulozi SAD u svetu i odnosima SFRJ – SAD, Beograd, 1983. 03. 31., Strogo poverljivo.

[96] *Isto*.

[97] HR-HDA-1220-CK SKH, Str. Pov. D-3803, Sektor za međunarodnu saradnju Predsedništva CK SKJ i Služba Predsedništva SFRJ za pitanja spoljne politike i međunarodnih odnosa, Beograd, 28. februara 1984. godine, Rezime rasprave o prvoj tački dnevnog reda na zajedničkoj sednici Predsjedništva Centralnog komiteta SKJ i Predsedništva SFRJ 23. februara 1984., Državna tajna.

postojeći međunarodni ekonomski odnosi. Amerikancima bi trebalo poručiti da su svojim ponašanjem stvorili antiameričko raspoloženje u svijetu. Na jugoslavenskoj strani trebalo bi dogovoriti kakav pristup zauzeti prema Amerikancima. Oni drže MMF pod kontrolom te bi zato od Amerikanaca trebalo tražiti „izjašnjenje" jer o tome ovise „strateške odluke" Jugoslavije:

> „Posebno je istaknuto da našim partnerima treba manje da govorimo o sopstvenoj odgovornosti za naše teškoće i o negativnim tokovima u našem unutrašnjem razvoju, a više da ukazujemo na odgovornost velikih sila, posebno na ekonomsku i monetarnu politiku SAD."[98]

Takva su stajališta morala ustuknuti pred stvarnošću, odnosno teškim financijskim i ekonomskim položajem Jugoslavije u kojem je ona bila prisiljena tražiti pomoć od Amerikanaca.

Kad je predsjednica Saveznoga izvršnog vijeća Milka Planinc u svibnju 1985. posjetila Washington, u razgovoru s potpredsjednikom Bushom žalila se što Jugoslavija ne nailazi na američko razumijevanje kad je riječ o višegodišnjem reprogramiranju njezinih dugova, što bi omogućilo jugoslavenskoj privredi da se prestrukturira i osposobi za povećan izvoz na strana tržišta.[99] Tijekom toga posjeta Planinc se, kad se raspravljalo o mogućnosti povećane jugoslavenske prisutnosti na američkom tržištu, osvrnula i na projekt izvoza automobila Yugo u SAD. Te automobile proizvodili su Zavodi Crvene zastave u Kragujevcu.[100]

Prodaju Yuga u SAD vodila je tvrtka „Yugo America". Planirano je tijekom 1985. izvesti najmanje 10.000 tih automobila u SAD, a zatim je izvoz trebao rasti, pa je za nekoliko godina vrijednost njihove prodaje trebala doseći vrijednost cjelokupnoga jugoslavenskog izvoza u SAD, koji je tijekom 1984. iznosio više od 400 milijuna dolara.[101]

Krajem 1985. SSVP je ocijenio da je promocija automobila Yugo na američkom tržištu bila uspješna, ali je međusobna trgovinska razmjena u prvih deset mjeseci te godine imala negativnu tendenciju. U tom je razdoblju američki izvoz u Jugoslaviju imao vrijednost od 587 milijuna dolara, a jugoslavenski izvoz u SAD vrijednost od 355,4 milijuna dolara.[102]

SSVP je u studenom 1985. ocijenio da američka administracija nije spremna izaći Jugoslaviji ususret u vezi s njezinim dugovima, odnosno kad je riječ o MMF-u:

---

[98] *Isto.*

[99] Živko GRUDEN, „Reagan – Planinc / Podrška i pomoć ekonomskoj stabilizaciji", *Vjesnik*, 1. 6. 1985., 1-2.

[100] Živko GRUDEN, „Razgovori u Washingtonu", *Vjesnik*, 31. 5. 1985., 1.

[101] Borislav LALIĆ, „'Yugo' već juri", *Vjesnik*, 29. 5. 1985., 2. Opširno o izvozu „Yuga" u Sjedinjene Države vidi: VUIC, *The Yugo*, 9-186.

[102] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 454518, 06. decembra 1985. god., Platforma povodom posete američkog državnog sekretara Džordža Šulca SFR Jugoslaviji (17. i 18. decembra 1985. godine).

> „Ne samo da deklarativna spremnost američke strane o navodnom blagonaklonom prilazu našem zahtevu za višegodišnjim refinansiranjem dugova do sada nije dobila svoju konkretizaciju, već SAD tokom 1985. zauzimaju najtvrđe stavove. U stvari, u poslednje vreme nam američki diplomatski sagovornici nagovještavaju insistiranje na zaključenju još jednog jednogodišnjeg aranžmana za 1986/1987. godinu, obzirom, kako ističu, na pokazane slabe performanse jugoslavenske privrede. (…) Sve ukazuje da će SAD do kraja upotrebljavati MMF kao instrument pritisaka i uticaja."[103]

Kad je u prosincu 1985. državni tajnik Shultz posjetio Beograd, jugoslavenska strana žalila mu se na američke mjere zaštite svojega tržišta, koje su otežavale jugoslavenski izvoz. Shultz je odgovorio da jugoslavenski izvoz nije diskriminiran, nego je riječ o mjerama zaštite američkoga tržišta koje se primjenjuju na robu iz svih zemalja koje izvoze u SAD. Predsjednica Saveznoga izvršnog vijeća Milka Planinc predstavila je Shultzu rezultate koje je Jugoslavija ostvarila provođenjem ekonomske stabilizacije, žaleći se da model MMF-a nije prihvatljiv za Jugoslaviju, kojoj je potrebno reprogramiranje dugova. Jugoslaveni su Shultzu rekli da su po tom pitanju više razumijevanja imali kod američkih komercijalnih banaka nego američke administracije. Shultz nije izrazio spremnost Washingtona da pomogne Beogradu.[104]

Tijekom 1986. godine Jugoslavija je izvezla u SAD robu u vrijednosti od 565,4 milijuna dolara, a uvezla je robu iz SAD-a u vrijednosti od 672,7 milijuna. Dakle, bila je u deficitu, iako je on bio manji nego 1985. godine. Godine 1987. porasla je robna razmjena, kao i jugoslavenski izvoz u SAD. Ipak su u SSVP-u krajem 1987. zaključili da ekonomski odnosi Jugoslavije s SAD-om nisu dovoljno razvijeni i pored porasta robne razmjene i projekata kao što je izvoz automobila Yugo u SAD.[105]

Kad je u svibnju 1988. u Washingtonu razgovarao s državnim tajnikom Shultzom, Josip Vrhovec, član Predsjedništva SFRJ, još je jednom tražio američku potporu oko jugoslavenskih financijskih problema:

> „Vrhovec je posebno istakao da jugoslovenska vlada pridaje veliki značaj stavu i ulozi američke vlade u reprogramiranju spoljnog duga, naglasivši da očekujemo američku konkretnu podršku kod banaka, u međunarodnim finansijskim

[103] HR-HDA-1220-CK SKH, Centralni komitet SKJ, Predsjedništvo, 05 Br. DT 11/2, 5. novembar 1985., materijali za zajedničku sjednicu Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CK SKJ koja će se održati 13. novembra 1985.: Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Str. pov. broj: 449942, 4. novembar 1985. god., Informacija o pojavama i zbivanjima od značaja za praćenje i tekuće procenjivanje međunarodnog položaja Jugoslavije.

[104] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Str. Pov. Broj: 191/1, 28. 2. 1986., Savezno izvršno veće, 21 Str. pov. 702/86, Primlj.[eno] 28. 1. 1986., Prekucano: 6. 2. 1986., Beograd, Izveštaj o poseti državnog sekretara SAD Džordža Šulca SFR Jugoslaviji.

[105] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 252, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Uprava za Severnu Ameriku, Australiju i Novi Zeland, Pov. br. 447506, 2. novembar 1987. godine, Informacija o poseti zamenika državnog sekretara SAD Džona Vajtheda SFRJ od 7. do 9. novembra 1987.

> institucijama (…). U nastavku, J. Vrhovec je izneo brojčane iznose, strukturu i očekivanu dinamiku priticanja 'svežeg novca', potrebnog jugoslovenskoj privredi za početnu fazu stabilizacije, a zatim i dugoročnija rešenja za programe prestrukturiranja."[106]

Reagan je izjavio Vrhovcu da je dao nalog Shultzu da se u „Pariškom klubu", koji se bavio reprogramiranjem dugova, Jugoslaviji pruži pomoć. Reagan i Shultz ipak nisu ušli u „konkretizaciju" potpore Jugoslaviji, ali je jugoslavenska strana optimistično zaključila da su njihove izjave bile važne jer ih je Jugoslavija mogla koristiti u kontaktima s drugim američkim predstavnicima, MMF-om te vladama i bankama drugih država.[107]

Tijekom 1987. i 1988. robna razmjena Jugoslavije i SAD-a iznosila je nešto manje od 1,5 milijardi dolara. Razmjena je u tom razdoblju bila uravnotežena, odnosno Jugoslavija je 1987. ostvarila suficit, a 1988. njezin deficit iznosio je 2,4 milijuna dolara. Ipak je od 1984. do 1989. opseg robne razmjene između dviju država rastao sporije od ukupne robne razmjene Jugoslavije sa svijetom. Također se jugoslavenski izvoz u SAD znatnim dijelom temeljio na preferencijalnom položaju, odnosno ta roba nije podlijegala američkim carinama. Budući da su Amerikanci proveli reviziju preferencijalnoga uvoza, kao i određene druge mjere, to je otežalo jugoslavenski izvoz. S druge strane Amerikanci su bili nezadovoljni što Jugoslavija podizanjem carina i drugim mjerama otežava uvoz američkih proizvoda.[108]

U ožujku 1989. savezni sekretar Lončar primio je novoga američkog ambasadora Zimmermanna. Tada je Zimmermann podsjetio da su Amerikanci početkom toga desetljeća pružili financijsku potporu Jugoslaviji, ali ona nakon toga nije napravila „vidljiviji pomak" u reformi svoje privrede. Dolazak Ante Markovića na čelo Saveznoga izvršnog vijeća ponovno je u SAD-u pobudio nadu da će Jugoslavija krenuti putem izlaska iz ekonomskih problema. Ipak, i Markovića će se cijeniti prema ostvarenim rezultatima, a ne po namjerama i izjavama. Na to je Lončar istaknuo nadu da je Markovićevo Savezno izvršno vijeće „definitivno" krenulo putem reformi utemeljenih na tržišnom poslovanju. Lončar je ponovio da je Beogradu potrebna američka pomoć kad je riječ o pregovorima Jugoslavije s MMF-om.[109]

---

[106] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 253, Savezno izvršno veće, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, 21 br. pov. 315/88, Primljeno: 12. 08. 1988. godine, Prekucano: 02. 09. 1988. godine, Poverljivo. Izveštaj o poseti člana Predsedništva SFR Jugoslavije Josipa Vrhovca Sjedinjenim Američkim Državama, 5. i 6. maja 1988. godine.

[107] *Isto*.

[108] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Pov. br. 427198, Informacija o bilateralnim odnosima SFRJ – SAD, spoljnoj politici i unutrašnjim kretanjima u SAD, Beograd, 3. avgust 1989. godine.

[109] HR-HDA-2058-RKOI SRH, kut. 254, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Kabinet saveznog sekretara, Pov. broj: 413260, 29. 03. 1989. godine, Neautorizovano, Zabeleška o razgovoru saveznog sekretara B. Lončara sa ambasadorom SAD u Beogradu W. Zimmermann-om, 23. marta 1989. godine.

Kao što je prethodno opisano, savezne vlasti u Beogradu smatrale su Markovićev posjet Sjedinjenim Državama u listopadu 1989. uspješnim. Procjenjivalo se da su Amerikanci posebno zadovoljni spremnošću Saveznoga izvršnog vijeća na čelu s Markovićem da provodi reforme u smjeru prelaska na tržišnu privredu. Ipak, razvoj događaja u Jugoslaviji onemogućit će provođenje reformi kako ih je zamislio Marković.

Zaključak

Izvori Saveznoga sekretarijata za vanjske poslove pokazuju da je Jugoslavija tijekom većega dijela 1980-ih smatrala da joj je SAD naklonjen. U okolnostima američko-sovjetskih napetosti, za Washington je bilo važno da Jugoslavija ostane brana eventualnom širenju sovjetskoga utjecaja u jugoistočnoj Europi, odnosno na Sredozemlju. Prema kraju toga desetljeća, s reformama Gorbačova u Sovjetskom Savezu i slomom komunističkih režima u srednjoj i jugoistočnoj Europi, u određenoj je mjeri opao interes Washingtona za Jugoslaviju. Ipak su Amerikanci i dalje podržavali opstanak Jugoslavije, a rješenje njezinih problema vidjeli su u tržišnom gospodarstvu i demokratizaciji. Vidljivo je da su Amerikanci polagali nade u Antu Markovića, koji je 1989. postao predsjednik Saveznoga izvršnog vijeća i počeo reformu dotadašnjega privrednog sistema da bi ga preveo na tržišno poslovanje. Ipak, Amerikanci su se pitali imaju li Marković, odnosno savezna vlada, snage provesti vlastiti program. Događaji su pokazali da je odgovor na to pitanje bio negativan jer u odnosima kakvi su u Jugoslaviji vladali krajem 1980-ih i početkom 1990-ih, kad je pitanje nacionalnoga postalo presudno, američka rješenja – demokratizacija i tržišna privreda – nisu bila primjenjiva.

Također je iz prikazanih dokumenata vidljivo da je Jugoslavija nastojala biti čimbenik međunarodnih odnosa, pa se u određenim pitanjima i sukobljavala s Amerikom. S druge strane Jugoslavija je zbog iznimno nepovoljna ekonomskoga stanja i velikoga vanjskog duga na određeni način ovisila o Amerikancima. Tako su visoki jugoslavenski funkcionari tijekom susreta s Amerikancima opetovano tražili njihovo posredovanje u dogovorima Jugoslavije s međunarodnim financijskim institucijama.

Tijekom 1980-ih određeni problemi opterećivali su međusobne odnose. U Americi su postojali krugovi nezadovoljni jugoslavenskim komunističkim vlastima, a prema kraju 1980-ih raslo je američko nezadovoljstvo postupkom jugoslavenskih, odnosno srpskih vlasti prema kosovskim Albancima. Osim toga, Washington je bio nezadovoljan time što Jugoslavija pruža potporu nekim terorističkim skupinama. Ipak, sve to bilo je manje važno od načelne američke potpore Jugoslaviji i njezinu teritorijalnom integritetu, čemu je Washington ostao vjeran i nakon sloma komunizma u zemljama srednje i jugoistočne Europe.

Arhivski izvori

HR-HDA-1220-CK SKH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1220, Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.

HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske.

HR-HDA-1741-UPRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1741, Ured predsjednika Republike Hrvatske.

HR-HDA-2058-RKOI SRH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 2058, Republički komitet za odnose s inozemstvom Socijalističke Republike Hrvatske.

Tisak

Politika (Beograd), 1989.

Vjesnik (Zagreb), 1980-1981, 1984-1985, 1989.

Literatura

BATOVIĆ, Ante; KASALO, Branko. „Britanski i američki izvori o smrti Josipa Broza Tita". *Časopis za suvremenu povijest* 44 (2012), br. 1: 7-22.

BEKIĆ, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955.* Zagreb: Globus, 1988.

BOGETIĆ, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-1971.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.

BOGETIĆ, Dragan. *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975.* Beograd: Zavod za udžbenike; Institut za savremenu istoriju, 2015.

BRUDAR, Mario. *Nada, obmana, slom. Politički život Srba na Kosovu i Metohiji (1987-1999).* Beograd: IIC Nova srpska politička misao, 2003.

CVETKOVIĆ, Srđan. „'Proces šestorici': početak kraja ideološkog progona u socijalističkoj Srbiji". *Tokovi istorije* (2012), br. 3: 242-256 [ćirilica].

ČAVOŠKI, Jovan. „I posle Tita… niko. Jugoslavija i kriza Pokreta nesvrstanih početkom osamdesetih godina 20. veka". *Istorija 20. veka* 42 (2024), br. 1: 233-256.

ČAVOŠKI, Jovan. „Kom se privoleti bloku: jugoslovensko-kubansko rivalstvo u Pokretu nesvrstanih i globalni Hladni rat krajem 1970-ih". *Tokovi istorije* (2023), br. 2: 301-331 [ćirilica].

DE GROOT, Michael. „Global Reagonomics: Budget Deficits, Capital Flows, and the International Economy". U: *The Reagan Moment: America and the World in the 1980s*, ur. Jonathan R. Hunt i Simone Miles. Ithaca; London: Cornell University Press, 2021, 84-102.

JAZIĆ, Živojin. „Jugoslovensko-američki odnosi. Poseta predsednika Predsedništva SFRJ Mike Špiljaka SAD". *Međunarodna politika* XXXV (1984), br. 813: 7-8.

LAMPE, John R.; PRICKETT, Russell O.; ADAMOVIĆ, Ljubiša S. *Yugoslav-American Economic Relations Since World War II*. Durham; London: Duke University Press, 1990.

LIVINGSTONE, Neil C.; HALEVY, David. *Inside the PLO: Covert Units, Secret Funds, and the War Against Israel and the United States*. London: Robert Hale, 1991.

VUIC, Jason. *The Yugo: The Rise and Fall of the Worst Car in History*. New York: Hill and Wang, A division of Farrar, Straus and Giroux, 2010.

WESTAD, Odd Arne. *Povijest Hladnog rata*. Zagreb: Fraktura, 2021.

ZIMMERMANN, Warren. *Izvori jedne katastrofe*. Zagreb: Globus International d.o.o.; Znanje d.d., 1997.

SUMMARY

On Yugoslav-American Relations During the 1980s

The paper mainly uses various reports of the Yugoslav Federal Secretariat for Foreign Affairs to present relations between Socialist Federal Republic of Yugoslavia and the United States during the 1980s, from Tito's death until the introduction of multiparty elections in 1990. According to these sources Yugoslavia believed for most of the decade that it enjoyed American support, primarily because Washington – amid US - Soviet rivalry – viewed Yugoslavia as a crucial barrier against the expansion of Soviet influence in South-eastern Europe and the Mediterranean. This strategic consideration formed the core of U.S. policy toward Yugoslavia.

Toward the end of the decade, with Mikhail Gorbachev's reforms and the collapse of communist regimes across Europe, American interest in Yugoslavia partially diminished. Still, Washington remained committed to Yugoslavia's territorial integrity and saw solutions to its internal problems in market-oriented reforms and democratization. The US was willing to support the reform agenda of Ante Marković, who, as Yugoslav prime minister, from 1989 attempted to steer Yugoslavia's economy toward market principles. Nevertheless, US officials doubted whether the federal government had the capacity to implement these reforms – doubts that subsequent events ultimately confirmed.

Yugoslavia sought to maintain a role as an active international actor and occasionally clashed with U.S. policy. At the same time, Yugoslav deteriorating economic situation and heavy foreign debt made it increasingly dependent on US support, especially in dealings with International Monetary Fund. Within the framework of Cold War dynamics, Yugoslavia could expect a certain amount of US assistance.

Several issues strained bilateral relations: segments of the US political scene were critical of Yugoslavia's communist regime; in the late 1980s American dissatisfaction grew over the treatment of Kosovo Albanians; and Washington objected to Yugoslavia's support for certain terrorist groups. Nonetheless, these disputes remained secondary to the principal American objective – maintaining Yugoslavia's unity and stability throughout the 1980s and also after the fall of communist regimes in eastern Europe.

Keywords: Socialist Federal Republic of Yugoslavia; United States; Jimmy Carter; Ronald Reagan; George H. W. Bush